

Erivajadustega ratsutamishuviline

Katrin Liiv

Sissejuhatus

Selles konspektis on pühendatud põhiliselt erivajadustele, mis on seotud vaimsete-ja psüühiliste häiretega. On lihtne märgata kliendi füüsilisi erivajadusi, kuid psüühilised erivajadused jäävad tihti märkamata või tehakse kliendi kohta valed järeldused.

Iga inimene on võimeline arenema (iga kord ei olegi tähtis areng vaid olemasolevate oskuste säilitamine) aga kõik inimesed ei sobi erivajadusega inimesi õpetama. Selles ei ole ju tegelikult midagi halba, kui seda algusest peale ausalt tunnistada.

Mis on erivajadus.

Iga inimene on väärtus! Iga inimene on erinev-erinevad on nende võimed ja vajadused.

Eestis puudub ühtne puude ja erivajaduse määratlus. Sageli defineeritakse erivajadustega inimest kui isikut, kes erineb keskmisest oma vaimsete võimete, sensomotoorsete võimete, kommunikatsioonivõimete, käitumise ja emotsionaalse arengu või füüsiliste oskuste poolest nii, et vajab tegevuste ja õppeprotsessi sealhulgas ka kehalise tegevuse kohandamist.

Erivajaduseks loetakse kõike seda, mis tingib vajaduse muuta ja kohandada keskkonda ja tegevusi, et tagada inimeste (sh laste) maksimaalsed võimalused arenguks.

Puudest tingitud erivajadused on inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotus või kõrvalekalle, mis koostoimes erinevate suhtumuslike ja keskkondlike takistustega tõkestab ühiskonnaelus osalemist teistega võrdsel alustel. Puue liigitatakse järgmiselt: kehapuuded, meelepuuded, kõnepuuded, vaimupuuded ja liitpuuded. Puuded võivad olla sünnipärased aga olla põhjustatud ka traumadest ja haigustest.

Erivajaduste jagunemine:

puue - organismi, psüühika või motoorika mõne funktsiooni täielik puudumine

hälve - psüühika ja/või motoorika funktsiooni osaline puudumine

häire – mõne funktsiooni osaline puudumine, kergesti mööduv või kõrvaldatav hälve.

Erivajadusega laps

- Erivajadustega lapsed on need, kelle võimetest, terviseseisundist, keelelisest ja kultuurilisest taustast ning isiksuseomadustest tingitud arenguvajaduste toetamiseks on vaja teha muudatusi või kohandusi lapse kasvukeskkonnas (mängu-ja õppevahendid, ruumid, õppe-ja kasvatusmeetodid jms).
- Erivajadustega lapsi on kuni 20% laste üldarvust. Koolieelses eas avalduvaid erivajadusi nimetatakse ka arengulisteks. Koolijärgsed probleemid aga avalduvad sageli toimetulekupiirangutena, hoolekandes eristatakse kehalisi ja psüühilisi erivajadusi.

Erivajadusega laps:

- Füüsilise puudega laps
- Vaimse puudega laps
- Kõnepuude või-häiretega laps
- Psüühiliste või käitumuslike häiretega laps
- Füüsilise või vaimse arengupeetusega laps
- Õpiraskustega laps
- Suhtlemisraskustega laps
- Sagedaste tervisehäiretega laps
- Pikemat aega koolist eemal viibiv laps
- Andekas laps

Erivajadustel on kõigil üks ühine oluline joon: need on igaüks sügavalt individuaalsed, pole olemas üht keskmist erivajadust või universaalset viisi samalaadse erivajaduse rahuldamiseks.

Igale inimesele tuleb läheneda eraldi ja isiklikult, lähtudes konkreetse isiku iseärasustest, loomuomadustest ja tarvidustest.

Autism ja autismispektrihäire

Arenguhäiretega lapsi kiputakse sageli pidama kasvatamatuteks. Tihti on aga nende näol tegemist autismispektri häiretega lastega. Autismi diganoositakse ka Eestis viimastel aastatel järjest tihedamini.

Suure osa erivajadustega lastest moodustavad just autismispektri häirega lapsed.

Niisama keeruline nagu on inimese aju, on ka kõik autismispektrihäiretega seonduv.

Autistlikud inimesed võivad olla nii geeniused, kui ka nii suure mahajäämusega arengus, et inimene ei pruugi iseseisva eluga toimegi tulla.

Autismi puhul on tegu neuroloogilise arenguhäirega. Autism ei ole vaimupuue kuid sageli kaasneb autismiga vaimse arengu mahajäämus erineval tasemel.

Autismispektrihäirete (kasutatakse ka nimetust pervasiivsed arenguhäired) korral on tegemist vastastikuse sotsiaalse mõjutamise ja suhtlemise kvalitatiivse kahjustusega, millega kaasneb lapse huvide ja tegevusaktide piiratus, stereotüüpsus ja monotoonne korduvus.(Psüühika ja käitumishäirete klassifikatsioon 1995).

Pervasiivsed arenguhäired ei ole alguse ja lõpuga haigus, vaid püsiv puue.

Millal võib kliendil kahtlustada autismispektrihäireid?

Siis kui klient:

1. väldib pilkkontakti ja hoidub kehalisest lähedusest;
2. ei kõnele eakohaselt, ei saa kõnest aru või kõne puudub täiesti;
3. puudub kõnekuulmine ja –mõistmine;
4. teeb korduvalt ühetaolisi liigutusi käte, jalgade, keha või peaga;
5. ei talu muutusi ja reageerib neile ägedalt;
6. ei mängi teiste lastega, hoidub omaette või mängib ebatavaliselt.

Autismispektrihäirega inimesed ei suuda tajuda teiste elusolendite emotsioone. Seda peab arvestama ka siis kui nad suhtlevad loomadega (koerad, hobused jne). Nende liigutused võivad olla järsud ja emotsioonitud. Ja need on tahtmatult sellised. Emotsioonide mittetajumise tõttu on autismispektrihäirega inimeste väljaütlemised väga otsesed ja mõnikord ka kohatuna tunduvad aga teades nende eripärasid, ei ole need mõeldud pahatahtlikena. Gruppides käituvad nad kahtemoodi-kas nõuavad liigset tähelepanu näiteks tegevust segavate käitumisega või vastupidi kapselduvad oma sisemaailma.

Hästi oluline aspekt autistidega töötamisel ja üldse vaimupuudega inimestega töötamisel on rutiin. Iga väiksema plaanimuutus võib nad endast nii väljaviia, et kogu tund saab rikutud. Nad peavad väga täpselt teadma, mis kell miski toimub, kuidas toimub ja kellega toimub.

Mida ma olen märganud on ka see, et paljudel autistidel puudub ohutunne või on see siis vastupidi liigselt võimendunud. Mis ratsutamisse puutub, siis nii mõnigi võib istuda elus esimest korda hobuse selga ja kohe galopis minema kihutada. Nad ei hinda võimalikke ohtusid adekvaatselt.

Üks äärmiselt positiivne külg autistide juures on kohusetundlikkus ja püüdlikkus. Seepärast on oluline säilitada huvi ja motivatsioon tegevuse vastu. Kõige suurem eduelamuse takistaja on aga hirm-see võib olla hirm keskkonna, õpetaja või mille iganes ees.

Kuidas teha kindlaks kas klient vajab erikohtlemist?

Väga raske on siin väljatua konkreetseid jooni, kuid teatud verbaalsed (kõne) ja mitteverbaalsed (pilk ja pilkkontakti vältimine, kehahoiak, sundliigutused) jooned võivad sellele viidata. Samuti võivad esineda tihedad meeleolu muutused, pisiasjade ja kõrvaliste detailide ületahtsustamised (värvid, helid), liigne apaatsus ning emotsionaalsete reaktsioonide tuimenemine või ülereageerimine.

Eristada tuleb psüühikahäirega kliente ja vaimupuudega kliente. Kui esimese puhul on tegemist ajutise seisundiga (nt.depressioon) ja see ei too endaga kaasa intellekti langust, siis vaimupuude

puhul on tegemist püsiva seisundiga (nt.skisofreenia) mis on tekkinud kas raske haiguse või trauma (s.h. sünnitrauma) tagajärjel ja seda ei saa ravida. Vaimupuudega kaasneb tihti intellekti langus, piiratud on kõne, mootorika ja sotsiaalsed oskused.

Psüühikahäirega kliendid ei ole üldiselt agressiivsed ja vägivaldsed, vaimupuudega klientide puhul võib jällegi neid kahte tunnust esineda sagedamini.

Klienditöö erivajadustega inimestega

Õpetajate, tegevusjuhendajate, treenerite jms. ülesandeks on positiivse hoiaku kujundamine erivajadustega inimeste huvitegevuste vastu. Väga oluline on soodsa keskkonna loomine ning usalduslike suhete üleseehitamine. Selle eelduseks on aga avatud koostöö kliendi, tema lähikondlaste ja treeneri/õpetaja vahel. Tegevus peab vastama kliendi võimetele ja olema talle motiveeriv.

Erivajadustega inimestega tegelejalt oodatakse empaatilisust, emotsionaalset stabiilsust, sõbralikkust, avatud suhtlemist, erinevuste aktsepteerimisvõimet ja tolerantsust. Samuti paindlikkust. Näiteks autismispektrihäirega inimesi ei ole võimalik muuta, muutuma peavad teised nende ümber.

Autismispektrihäirega inimesi on kergem õpetada piltide ehk piktogrammide abil. Need on suureks abiks ka mõõduka ning sügava alaarenguga klientidega töötades, hõlbustades suhtlemist.

Vaimupuudega inimesed on kinesteetilised õppijad, neile sobib aktiivne osalemine füüsilises tegevuses: liikumine, käelised tegevused, mängud õpitava paremaks meeldejätmiseks. Kinesteetilise õppimise ajal töötavad mõlemad ajupoolkerad ning saadud infot säilitatakse pikaajalises mälus. Kinesteetilised õppijad eelistavad kompimismeelt, selleks et õpitavat mõista, peavad nad puudutama ja tunnetama. Neil jääb paremini meelde see, mis on käelise tegevusega seotud. Mäng ja kinesteetiline õppimine on seega lahutamatu seotud (Tamm, R. 2007. Vaimupuudega laste õpetamine mängu kaudu).

Erivajadustega inimestega töötavad spetsialistid on arvamusel, tavagrupid sobivad sellistele erivajadustega klientidele, kes tugiiisiku toel ehk individuaalse abiga suudavad osa võtta rühma- või gruppitgevusest ning kelle arenguline mahajäämus on üksikus valdkonnas.

Kui te tunnete, et erilise inimesega töötamine käib teile üle jõu ja soovitud tulemus ei avaldu nn normaalse aja jooksul, tasub alati konsulteerida kliendi lähedastega ning leida kliendile sobivam keskkond või lähenemisviis tulemuse saavutamiseks. Mõnikord piisab, kui teha rohkem üks-ühele tööd, või lühendada treeningu aegasid. Mõnikord aga tuleb klient suunata kas teise gruppi või erivajadustega inimestele spetsialiseerunud treeneri/terapeudi juurde.